

Autoarea pune în valoare un imens material documentar, intră în statisticile ANF-ului (Association d'entraide de la noblesse française), în anuarul Who's Who, operează interviuri cu reprezentanți ai aristocrației franceze, folosește biografii și discursuri de autocelebrare, pe scurt un întreg arsenal sociologic ce va avea ca rezultat o carte densă, plină de savoare și pentru cititorul nevizitat dar în același timp exemplară pentru genul de studii sociologice reprezentat.

Randamentul muncii de acumulare și întreținere a capitalului social este cu atât mai mare cu cât acesta este dublat de un important capital simbolic (cazul aristocrațiilor) și favorizat de eventuala existență a unui capital economic. Reproducerea de capital social este tributară pe de o parte tuturor instituțiilor vizând a favoriza schimburile legitime și a exclude schimburile ilegite, producând ocazii (raliuri, croaziere, serate, recepții), locuri (anumite cartiere, școli selecte, cluburi) sau practici (ceremonii culturale, jocuri de societate).

Admând, de maniera aparent fortuită, indivizi în realitate foarte omogeni sub toate raporturile din punct de vedere al existenței și persistenței grupului și a muncii de sociabilitate, se realizează o serie continuă de schimburi unde se afirmă și reafirmă fără încetare recunoașterea. Această recunoaștere presupune pe lângă o competență specifică (cunoaștere de relații genealogice, legături reale și arta de a le utiliza) și o dispoziție dobândită de a obține și întreține aceste relații, o cheltuială constantă de timp și efort. „Viața mondenă” este o condiție a reproducerii capitalului social și de obținere a profiturilor ce îi sunt atașate.

Plecând de la studiul etnografic al spațiului aristocratic, al locuitorilor: castele și monumente, dar și dicționare și reviste, de la studiul practicilor și stilurilor de viață (sport, benevolat, politică) de la studiul grupurilor (familie, cercuri, raliuri, asociații), de la analiza discursurilor, autoarea ne permite să înțelegem cum credința în existența, dacă nu a „nobilității”, cel puțin a unei diferențe față de alte grupuri, se produce și reproduce cu multiple tensiuni și contradicții. Capitalul social și simbolic pe care reprezentanții aristocrației îl dețin sunt, în principiu, o concentrare a unei puteri de dominare contestată dar eficace și căutată.

În finalul lecturii acestei cărți savuroase avem în față unul din miracolele sociologiei: printr-un demers specific, din amalgamul lumii contemporane se desprinde imaginea aristocrației contemporane, cu identitatea ei, ca un grup de reprezentare ce lucrează de maniera conștientă și sistematică pentru a-și contura propria imagine ca și corp social.

Mihaela Lambru

„Revue française de sociologie”, No. XXXIII-4, octombrie—décembre, 1992

„Revista franceză de sociologie” publică, în ultimul său număr din 1992, articolul lui Claude Dumur, *Forme identitare și socializare profesională*, care ni se pare de mare interes pentru evoluția sociologiei ca știință.

Pornind de la rezultatele a trei cercetări colective asupra formării post-scolare, autorul construiește noțiunea de *forme identitare* ca produs al unei duble tranzacții care structurează socializarea profesională a indivizilor. „Tranzacția biografică” trimite la procesul temporal de construcție a unei identități sociale. „Tranzacția relațională sau structurală” privește relațiile dintre actori în sânul unui spațiu structurat de reguli și retrimite la procesul de recunoaștere a identității profesionale și la evoluțiile sale.

Autorul începe prin situarea punctului său de vedere la confluența tradițiilor durkheimiene și weberiene, la articularea dezbaterilor dintre sociologie și psihologie, pe de o parte, și sociologie și economie, pe de alta.

În mod evident, *noțiunea de identitate* este transversala tuturor științelor umane, iar folosirea sa rămâne problematică în interiorul fiecăreia dintre discipline, așa cum constată Claude Lévi-Strauss în lucrarea *L'identité* (P.U.F., 1977, Paris). Deși se aplică la fel de bine indivizilor, societăților, culturilor, grupelor, regiunilor, etniilor sau religiilor, noțiunea de identitate nu se poate utiliza fără precauții, pentru că cu cât se scrie mai mult pe această temă, cu atât cuvintele se erijează în limite în jurul unei realități pe cât de insondabile pe atât de invadantă. Folosirea sa retrimite la elucidarea paradigmelor subiacente explicației științifice și care privesc relațiile între individ și societate și între spațiu și timp.

O primă tradiție teoretică, plecată de la Durkheim, privilegiază axa temporală și distinge, cel puțin prin abstracție, *identitatea individuală* de *identitatea socială*. Ceea ce Durkheim numește „l'être social”, este, pentru el, produsul educației al „socializării metodice a tinerei generații”. Definită ca „un sistem de idei, de sentimente, ce obiceiuri care exprimă în noi, nu personalitatea noastră, ci grupul sau grupurile diferite din care noi facem parte, identitatea socială rezultă din transmiterea de la o generație la alta a credințelor religioase, practicilor morale,

tradițiilor naționale sau profesionale, opiniilor colective de orice fel. Această transmisie metodică privește mai ales copilăria și se termină, pentru Durkheim, cu inițierea ființei sociale (*l'être social*), considerată ca o a doua naștere în cursul căreia individul primește un nume nou, „element esențial al persoanei”. Această nouă identitate, socială, transmisă prin educație și legitimată prin inițiere, asigură apartenența stabilă a individului la o societate și la grupurile sale sociale. Ființa socială astfel constituită, se impune ființei individuale fixându-i scopuri și principii pentru întreaga sa viață.

Noțiunea de „habitus”, folosită și teoretizată de Pierre Bourdieu, se înscrie în această tradiție, introducând însă sensul de interiorizare activă care permite o redefinire a relațiilor dintre formele sociale și predispozițiile individuale. Făcând din habitus nu numai produsul condițiilor sociale ale transmisiei sale, ci și principiul generator al practicilor sociale trăite ca liber alese, Bourdieu reactivează vechea schemă filosofică a „activizării trecutului”, ajungând la teza unei corespondențe probabile și necesare între transmisiile „pasive” și incorporările „active”. Prin urmare, distincția, chiar și euristică, între identitate individuală și identitate socială nu mai este necesară. Identitatea construită de indivizi în cursul „procesului pur social și evazi magic de socializare” (P. Bourdieu) poate fi analizată ca produs interiorizat al condițiilor sale sociale anterioare cele mai obiective și ca expresie a speranțelor sale individuale cele mai subiective. Ajustarea anticipată a acestora la probabilitățile obiective de reușită reieșite din experiență, asigură, pentru cei mai mulți, coincidența între destinul personal și traiectoria socială.

Această tradiție pe care Bourdieu o desemnează prin termenul de „structuralism constructivist” are corespondențe în diferitele versiuni ale teoriei socializării a lui Piaget: prioritate la construirea schemelor, rolurile activității în structurarea identității, dialectica dintre interiorizarea schemelor și exteriorizarea practicilor. Dar concepția despre temporalitate nu este aceeași în cele două teorii. În timp ce Bourdieu privilegiază continuitatea traiectoriei în același timp inter și intrageneraționale, Piaget valorizează discontinuitatea stadiilor de dezvoltare, care caracterizează socializarea primară a copilului până la inserția sa socială și profesională. Depășirea opoziției sterile dintre holism (prioritate societății concepute ca o totalitate organică) și individualism (prioritate individului conceput ca un atom suzeran), presupune oprirea tratării separate și cu concepte total heterogene a identităților colective, construite istoric și prin procesele sociale și a identităților individuale construite în și prin biografiile și interacțiunile individuale.

O a doua tradiție teoretică, la fel de importantă pentru clarificarea noțiunii de „forme identitare” trimite la posteritatea weberiană. Ea privilegiază axa spațială în construcția socialului și caracterizează sociologia comprehensivă centrată pe interacțiunile cu altul și semnificațiile subiective investite în acțiune, din domeniul paradigmei liberale a pieței în concurență perfectă. Contrar tradiției precedente, în centrul analizelor de identitate a actorilor nu se mai afla socializarea „primară” a indivizilor, ci socializarea „secundară”, în special în câmpul muncii.

Coexistența acestor două mari tradiții teoretice, care traversează toată istoria sociologiei, se explică cel puțin parțial, prin dublul efort fondator pe care părinții acestei discipline au trebuit să-l efectueze pentru a-i asigura un spațiu propriu în afară pretențiilor psihologiei (Durkheim) sau economiei politice (Weber). În acest dublu proces de constituire a sociologiei ca disciplină, conceptul de identitate s-a găsit, oarecum, dislocat între un pol individual analizat de diversele curente teoretice ale psihologiei și un pol structural sau colectiv, investit prin diversele teorii alternative ale economiei neo-clasice. Momentul actual pare din nou oportun pentru a tenta articularea acestor două tradiții, care apar ca riguros complementare pentru a gândi identitatea socială altfel decât pornind de la o opoziție între identități individuale și identități colective. Numeroase tentative valoroase au fost deja realizate pornind de la dialecticile argumentate dintre „identitate pentru sine” și „identitate pentru altul” (R. D. Laing: 1961), „identitate socială reală” și „identitate socială virtuală” (E. Goffman: 1963), socializare primară și socializare secundară (P. Berger și T. Luckmann: 1966).

Depășirea teoriilor de tipul celor expuse mai sus este realizată prin teoria dublei tranzacții a lui Claude Dubar, fondată în lucrarea sa *La socialisation: construction des identités sociales et professionnelles*, publicată în 1991 la Paris în editura Armand Colin.

Explicația sociologică care stă la baza teoriei construcției formelor identitare prin dubla tranzacție biografică și relațională, structurală, realizează articularea a două procese heterogene; cel prin care indivizii își anticipează viitorul pornind de la trecut și cel prin care ei intră în interacțiune cu actorii semnificativi („décideurs”) dintr-un câmp particular. Tranzacția biografică consistă în proiectarea unor forme de viitor posibile în continuitate sau în ruptura cu un trecut reconstituit („trajectoire”). Tranzacția relațională vizează recunoașterea sau nu de către partenerii instituționali a legitimității pretențiilor sale, ținând cont de obiectivele și mijloacele instituției. Aceste două tranzacții sânt în același timp heterogene și în mod necesar articulate între ele. Heterogene, pentru că ele pun în joc dimensiuni diferite ale socialului; care nu sânt prealabil armonizate: dimensiunea biografică, temporală și subiectivă, pune în joc continuitatea apartenențelor sociale și sensul traiectoriilor individuale; dimensiunea relațională,

spațială și obiectivă privește recunoașterea pozițiilor revendicate și reușita politicilor structurale. Necesare articulate, cele două tranzacții se găsesc într-o relație de interacțiune: realizarea fiecăreia depinde de cealaltă; construirea viitorului posibil depinde parțial de judecățile partenerilor instituționali; pe de altă parte, recunoașterea pretențiilor individuale de către factorii de decizie, depinde în parte de maniera în care indivizii își pun în valoare capacitățile biografice. Astfel axul temporal al socialului poate oricând fi influențat sub efectul noilor relații într-un spațiu strategic; invers, relațiile într-un spațiu social se stabilesc întotdeauna între indivizi care au, achiziționat scheme de percepție prealabile. Dar, trecutul nu determină mecanic viitorul, mai mult decât un actor „dominant” constrânge un „dominat” la practici determinate. Există zone de incertitudine și marje de schimbări mai mult sau mai puțin importante, care fac mai mult sau mai puțin scheme de percepție prealabile. Dar, trecutul nu determină mecanic viitorul, mai mult decât un actor „dominant” constrânge un „dominat” la practici determinate. Există zone de incertitudine și marje de schimbări mai mult sau mai puțin importante, care fac mai mult sau mai puțin probabile reușita unor „politici” instituționale ca și realizarea unor „proiecte” individuale.

Alegerea aceluiași termen „tranzacție” pentru a desemna aceste două mecanisme heterogene a fost determinată de punctul lor comun esențial: este vorba despre acțiuni care, și una și alta, traversează situația individuală și necesită deliberări, ajustări și compromisuri. În ambele cazuri, trebuiesc cântărite „pentru și contra”, apreciate avantajele și riscurile, schimbat posibilul contra existentului.

Astfel, pentru indivizi, socializarea profesională constă în construirea identității lor sociale și profesionale de-a lungul jocului tranzacțiilor biografice și relaționale. Formele identitare constituie, deci, configurații socialmente pertinente și subiectiv semnificative ale unor noi categorizări indigene, care permit indivizilor să se definească ei înșiși și să identifice pe celălalt atunci când categoriile oficiale devin problematice. Formele identitare nu sunt identități sociale stabilite. Ele permit experimentarea unor definiții „de sine” și „pentru celălalt” mai ales atunci când vechile categorii sociale oficiale nu mai sunt pertinente sau sunt în criza de pertinență în câmpul profesional, iar categorii noi sunt pe cale de legitimare.

Acest model nu permite construirea unui repertoriu de noi categorii oficiale, care ar putea realiza clasarea indivizilor pe baza unor criterii obiective. Este vorba de „forme” reconstruite de sociolog pe bază de documente subiective, care constituie poli de identificare semnificativi într-o conjunctură de criză de pertinență a categoriilor obiective. Ne aflăm în domeniul sociologiei empirice, deci „falsificabile”, și în aceste condiții recursul la noțiunea de forme identitare nu prezintă interes decât în măsura în care ea trimite la un concept operatoriu, respectiv traductibil în întrebări empirice determinate.

Ana Rodica Brezeanu-Stăiculescu
Cercet. Șt. Principal
Institutul de Sociologie